

Een van de zestien

Overleven in de hongerwinter

Een van de zestien

Dries van der Ark

bewerkt door Claudia Noatschk

Schrijver: Dries van der Ark (bewerkt door Claudia Noatschk)

Coverontwerp: Claudia Noatschk

ISBN: 9789464189391

© Claudia Noatschk

Een van de zestien

Ik ben geboren in 's-Gravenhage in het Crisisjaar 1932. Ons gezin bestond uit zestien kinderen, negen meisjes en zeven jongens. Dit verhaal gaat over mijn herinneringen.

Wij groeiden op in een arbeidersbuurt. Mijn vader was van beroep scheepsbouwer, later kreeg hij een baan als stoker bij het Gemeentelijke Elektrisch Bedrijf, in Den Haag. Daar is hij twaalf jaar werkzaam geweest. Hierna werd hij geplaatst bij de Gemeente Reinigingsdienst.

Mijn oudste broer zat in de bloemenhandel, waarbij mijn vader hem dikwijls hielp. Mijn vader deed buiten zijn werk bij de Gemeente er nog wat bij, om nog wat geld te verdienen.

Ook handelde mijn vader in tweedehandskleding, wat eigenlijk heel gewoon was in die jaren. De mensen hadden het niet breed, er werd dus echt armoede geleden. Wel waren de mensen gauw tevreden en zij hielpen elkaar. Vooral als er in de gezinnen moeilijkheden waren, zoals bij ziekten.

Er waren veel werklozen, mijn vader had het geluk dat hij bij de Gemeente werkte. Wij hadden het beter dan de burens. De burens kwamen wel eens geld of een lootje koffie lenen, dat mijn moeder wel altijd terugkreeg. De burens waren arm, maar wel eerlijk. Als zij hun uitkering kregen, of een aalmoes van het Gemeenschappelijk hulpbetoon, dan betaalden zij mijn moeder terug.

En ook mijn vader kreeg het achterstallige geld van de tweedehandskleding. Dat geld had mijn vader nodig om weer handel of goederen te kopen.

Ook stonden zij met bloemen op het Frederik Hendrikplein en tijdens de bezoeken bij het Bronovo ziekenhuis. Zij verkochten daar hele goede bloemen aan de mensen. Als de mensen tevreden waren vertelden ze dat door in de omgeving. Zo kregen mijn ouders een goede naam.

Mijn oudere zusjes waren heel lief voor ons, het waren net moeders. Zij deden het huishouden, de kinderen in bad, en stonden aan een grote wastobbe, dat in die tijd een heel zwaar werk was. Maar ja, het moest gebeuren, we waren nu eenmaal een groot gezin. Mijn moeder deed het andere werk.

Ondanks dat we een groot gezin waren, werden we zeer netjes grootgebracht. Zo werd bij het ontbijt de tafel gedekt. En niemand kwam aan tafel die niet gekleed of gewassen was. Wij gingen ook goed verzorgd naar school, dat was bij andere kinderen uit de buurt wel anders. Mijn moeder zei altijd: 'al ben je arm dan kan je toch netjes en schoon zijn'. Zij had een enorme steun aan haar dochters, want moeder was meestal zwanger, het leeftijdsverschil tussen de kinderen onderling was één à twee jaar.

De kleuters zaten op de bewaarschool, zo noemden zij die school. De oudere kinderen, vanaf zes jaar, zaten op de lagere school. Er waren weinig kinderen na de lagere school door konden studeren. Daar was gewoon geen geld voor, alleen kinderen van vaders die een goed betaalde baan hadden mochten door leren.

Meisjes die van de lagere school kwamen, hielpen meestal hun moeder in de huishouding. Jongens die van school af kwamen gingen in een fabriek werken, als er werk te krijgen was. Zij hielpen soms ook hun vader, die meestal marktkoopman was.

Als de meisjes een jaar of achttien waren, dan wilden zij graag iets zelfstandig gaan doen, om wat geld te gaan verdienen.

Zij hadden ook weleens de behoefte om eens een keer uit te gaan, of om te gaan dansen of een bioscoop te bezoeken. Ze hadden verkering en spaarden dan voor hun uitzet. Dat moesten zij zelf regelen, want er was alleen maar geld voor het huishouden.

Mijn oudste zuster werkte bij een rijke familie in Scheveningen, maar ze verdiende er niet zo veel. Van het geld dat ze verdiende, betaalde ze een deel aan mijn moeder en van de rest kocht ze kleding en er werd ook gespaard.

Het huis waar wij in woonden was veel te klein voor ons grote gezin. Het waren oude vochtige huizen in een oude buurt.

We woonden in een heel smal straatje met slechte verlichting. Het was behelpen in het huisje, er was niet veel ruimte voor elkaar en je stond elkaar altijd in de weg; Ruimte om lekker te knutselen, of om je zelf eens heerlijk terug te trekken in een rustige omgeving, waar je soms wel eens behoefte aan had, was er niet.

Wel was het thuisleven gezellig, want iedereen had wel wat te doen. Mijn ouders wisten altijd tijd vrij te maken om eens gezellig met ons te praten, of spelletjes te doen. Ook vertelden zij verhalen uit hun jeugd of uit de eerste Wereldoorlog (1914-1918) en over de mobilisatie en vluchtelingenproblemen. Soms hielden we kaartavonden of er werd domino gespeeld.

De winteravonden waren heel gezellig, met zijn allen rond de heerlijk brandende kachel.

De meisjes sliepen samen op een kamer, dat bracht nogal wat moeilijkheden met zich mee. De kleine kinderen gingen eerder naar bed dan de oudere kinderen. Daarna kropen de oudere kinderen heel zachtjes over elkaar naar hun slaappleaats. Dan hoorde je het hele stel lachen of mopperen.

De jongens waren iets slechter af, want die sliepen op zolder. Er waren barre winters en nachten. De sneeuwvlokken waaiden door het dak naar binnen. Ondanks dat we wel goed warm ondergestopt werden, hadden we het koud.

Als we in bed stapten was het vreselijk koud. We sliepen met zijn drieën in een tweepersoonsledikant, pas na een kwartiertje in bed was het lekker warm.

Wel hadden wij rode neuzen van de kou en als je naar het dak keek langs de kieren van de dakpannen, dan zag je buiten die prachtige sterren aan de hemel staan. Als je daar maar lang genoeg naar tuurde, dan viel je vanzelf in slaap.

De baby's sliepen bij mijn ouders op de kamer, waardoor zij niet veel nachtrust hadden. Zij moesten weleens een paar keer per nacht hun bed uit. Dat was met name lastig voor mijn vader, want hij moest vroeg op. Als vader opstond dan kwamen de kleuters ook uit hun bedje. Dan ging hij theezetten. En terwijl hij zich scheerde, kregen de kinderen een kopje thee en een boterham.

Daarna bracht hij de kleintjes weer naar bed.

Ook mijn moeder kreeg een kopje thee en een boterham. Dan kleeedde hij zich aan en vertrok naar zijn werk.

De kleintjes sliepen op de kamer van mijn ouders en dat was best risicovol. Als er een kinderziekte uitbrak zoals mazelen of een andere virusziekte, dan werden alle kinderen ziek.

Dokters waren schaars, men kreeg een dokter van de gemeente, zo noemden ze dat in de volksmond.

Het gebeurde ook dat men een dokter zelf liet komen, maar dat kostte veel geld. De mensen hadden net genoeg geld om eten te kopen, laat staan voor de dokter.

Omdat we een groot gezin hadden deed mijn moeder het anders.

Mijn vader had zijn salaris, van de inkomsten van mijn oudste broer kon nog wat gespaard worden.

Het gespaarde geld hielden zij als reserve voor onvoorziene omstandigheden. Dan betaalden zij hiervan de rekeningen.

Ook als er goed verdiend werd met de bloemenhandel, dat was meestal met de feestdagen, dan kochten mijn ouders sieraden.

Want als er slechte tijden kwamen, dan konden zij de sieraden gaan belenen bij de leenbank. Die noemden zij de lommerd.

Daar kon men de sieraden of andere goederen achterlaten tegen een bedrag dat ongeveer de waarde van de spullen was.

Dan kreeg je een lommerdbriefje en daar stond een nummer op. Dit nummer kwam ook op de beleende sieraden of goederen te staan. Na wat betere tijden en als ze weer wat geld hadden, dan werden beleende spullen weer teruggehaald, vooral door handelsmensen.

Ons gezin was Rooms-Katholiek, er werd bijna elk jaar door één van de kinderen communie gedaan, soms zelfs door twee kinderen in één jaar.

Communie doen kostte veel geld, maar ondanks het geldprobleem ging het feest toch door.

Mijn ouders wisten het altijd wel goed te regelen.

De leveranciers maakten ook misbruik van de geldproblemen bij gezinnen, want de prijs van de goederen werd flink verhoogd door de rente. Hierdoor zaten de mensen jaren in de schuld of kwamen er financieel nooit meer uit.

Mijn ouders maakten hier weinig gebruik van, want mijn vader had liever geen schulden. Hij zei altijd: "van schulden komen ruzies en gezinsmoeilijkheden".

Om zoveel mogelijk geld besparen hadden wij een grote moestuin, die de jongens moesten bewerken. Mijn vader deed graag tuinieren, maar had er te weinig tijd voor.

Daarom moesten de kinderen werken in de moestuin.

Het meeste wat in de tuin geteeld werd was voor dagelijks gebruik, zoals aardappels en groenten. Wat 'over' was werd ingemaakt en de aardappels werden ingekuild als voorraad voor de langdurende winter.

Zo werden veel kosten bespaard en konden mijn ouders van het bespaarde geld kleding en schoenen voor de kinderen kopen.

We hadden ook allerlei soorten dieren, zoals konijnen, kippen en geiten. Aan vlees hadden we dus geen gebrek. Maar de dieren moesten ook verzorgd worden.

Elke week moesten de hokken schoon gemaakt worden. De mest werd in jute zakken gedaan. De zakken moesten naar de moestuin gebracht worden. Tegen het eind van het jaar werd de mest in de grond gespit.

De hokken werden ontsmet met Creolin, want ook met dieren moest je ziekten proberen te voorkomen.

Maar ondanks dat er stevig gewerkt moest worden, werd er natuurlijk ook gelachen. Je begrijpt dat als je met een stel broers samen bent, dat er dingen gebeuren waar je vreselijk om kan lachen.

Zo waren wij eens de hokken aan het schoonmaken. We hadden een geit met hele grote horens. Mijn broer liep wat achteruit en op datzelfde moment kreeg hij een stoot van die geit met die grote horens. Hij werd wel twee meter weggeslingerd, midden tussen de voerbakken van de dieren. Hij klom eruit met zijn handen voelend aan zijn billen en wij hadden vreselijk plezier.

Mijn vader hield ook wel van geintjes en plagen, zo had hij wel eens de gewoonte je laarzen half vol water te zetten. Maar wij pakten hem weleens terug, we naaiden gewoon de mouwen van zijn jas dicht en maar genieten van dat gestuntel. Er werd dus niet alleen gewerkt, maar ook lol gemaakt.

Bij ons thuis kon het erg gezellig zijn, er was altijd muziek. Mijn vader had een accordeon en speelde de prachtigste walsen en marsen. Hij kon geen muzieknoten lezen, maar hij had wel een groot muzikaal gevoel.

Met verjaardagen of huwelijksfeesten werd hij door alle burens in de straat gevraagd om te komen spelen.

We hadden zelf ook veel feesten met al die kinderen. Als er een feestje was, zat het huis vol en kwamen we stoelen te kort.

Dan namen we gewoon een paar vuilnisemmers, zetten die een meter uit elkaar, daar weer een plank op en dan konden we zitten.

Mijn zusjes hadden het druk met feestjes en verjaardagen, want er werden heerlijke gebakjes geserveerd en kunnen koffie leeggeschonken. Het waren altijd geslaagde feesten, waar we nog lang over napraatten. Er was dus niet altijd ellende en armoede.

Ook hadden we veel vrienden, gezamenlijk deden wij veel aan sport. Vooral worstelen, boksen en wielrennen.

Soms kwamen diverse belangrijke sportmensen op visite. Als deze mensen verhalen gingen vertellen, dan was het muisstil in de kamer. Later zijn mijn meeste broers gaan voetballen, dat was de sport in opkomst.

Er waren toen al diverse voetbalclubs zoals ADO, H.B.S. en HVV. De twee laatste clubs waren van stand in die jaren.

Tijdens de schoolvakanties hoefden we ons niet te vervelen, want dan moesten we zorgen dat de groenten van het land af kwamen. In die maanden komen alle gewassen tegelijk.

Ook moest er gezorgd worden dat er hooi voor de dieren gehaald werd voor de voorraad van de komende winter. Maar tussendoor hadden we toch een enorme vrijheid, want we konden ook met de groepen mee. Dat was een soort vakantie onder begeleiding van leraren. Dan ging je naar de duinen of naar het Zuiderpark, waar de kinderen de hele dag werden beziggehouden.

Van onze ouders kregen we dan wat boterhammen mee en een kruik thee of ranja.

Als we om een uur of vijf weer naar huis gingen, dan kwamen we doodmoe thuis. We vonden het heerlijk om de hele dag allerlei soorten spelletjes doen of om strandwandelingen te maken.

We konden niet elke dag met die groepen mee, want er moesten nog veel karweitjes gedaan worden. En dat ging voor.

Mijn vader had veel sloophout gekocht wat spijkervrij gemaakt moest worden. De balken werden in stukken van 10 cm. gezaagd.

En als was dat gebeurd, dan werd het hout gehakt tot kachelhout of er werden bosjes hout van gemaakt.

De bosjes hout werden verkocht aan de burens en particulieren. We bleven wel onder de prijs van de waterbaas, twee cent per bosje. Bij de waterbaas moest je drie à vier cent betalen.

Zo veel hout was ook handig, elke dag moesten de kachels aangemaakt worden. Dan legde je een bosje hout in de kachel dat kurkdroog was en je deed er een vlammetje erbij. Dat moest je even door laten branden en dan de kachel vol gooien met eierkolen.

Eerst werd alles gestookt in oude potkachels, later kreeg men kolenhaarden. Die werden gestookt met antraciet, een hele harde kolensoort.

Maandag wasdag

Maandag was de zwaarste dag van de week, dat vergeet je niet snel. Dan moesten we vroeg opstaan. Alle lakens en slopen werden van de bedden afgehaald en gingen de wastobbe in. Daarna moesten er bij de waterbaas bij ons in de straat emmers heet water gehaald worden. Soms moest je wel vijf keer heen en terug met twee emmers kokend water. Het was nog levensgevaarlijk ook, want als je viel met de emmers kon je lelijke brandwonden oplopen. Dit was ook weleens gebeurd.

We hadden als jongen een hekel aan die wasdag, de hele plaats stond vol met emmers en teilen. Moeder en zusjes hadden helemaal geen aandacht voor je, want de was moest klaar.

Op winterdagen was het drogen van de was een ramp. De hele was werd dan te drogen gehangen op de zolder, waar wij ook moesten slapen. De dekens voelden dan gewoon klammig aan, niet zo best voor je gezondheid. In de zomer hingen de was buiten te drogen en was het binnen een paar uur droog. Dan hadden we er niet zo veel last van. Maandag was net een vlaggetjesdag op Scheveningen. Overal zag je was buiten hangen.

We moesten ook dikwijls boodschappen doen. We werden voor allerlei dingen op pad gestuurd die mijn moeder of zussen vergeten waren. Het waren wel leuke winkeltjes met allemaal grote potten en bakken voor zand, zeep, soda en een vaatje met jam en stroop. Boter werd verkocht per kluit en aardappelen per maat. De andere boodschappen werden in puntzakken gedaan.

De meeste winkeliers waren erg aardig, soms kreeg je nog weleens iets van ze. Bijvoorbeeld een lekkere kaneelpinkel of een gevulde koek. Dat lag aan het bedrag wat je bij de winkelier besteedde. Ook werd er veel gekocht op de Prinsengrachtmarkt.

Er was markt van 's morgens vroeg tot 's avonds tien uur, de winkels waren toen ook tot die tijd open. Volgens de verhalen van mijn moeder, ging zij altijd zo laat mogelijk naar de markt. Overdag was het veel te duur. Tegen de avond was het ruimen, dan kocht je de groenten voor de helft van de prijs.

In die jaren had men allemaal grote gezinnen, dus zo'n marktvoordeel kon men best goed gebruiken. Er werd ook veel vis gegeten wat best duur is, maar ook erg gezond en vitaminerijk.

Ondanks dat het land geteisterd werd door de Spaanse griep, waren er bij ons geen zieken. Helaas zijn wel veel gezinnen ten onder gegaan aan de Spaanse Griep.

Mijn twee oudste zussen hadden ondertussen verkering gekregen. De jongens die zij hadden, waren goede kerels. De jongen van mijn oudste zus was leerling tandtechnicus, de andere was metselaar. Onze huisregels waren streng. Mijn zussen konden tweemaal in de week uitgaan, maar ze moesten wel op tijd thuis zijn. Als ze naar een feestje of bal wilden, moesten ze toestemming hebben van mijn ouders. De meisjes beleefden hun liefde maar ook hun angsten. Voorlichting was nog een taboe en in verwachting raken voor het huwelijk was een ramp. Niet zozeer voor hun zelf, maar meer voor de buurt. Dan sprak men van een schande als dat gebeurde. Toch waren er veel buurmeisjes bij wie